

WESTMINSTER
International University in Tashkent

Илмий тадқиқот этикаси

Ф.м.ф.н. Доц. Рихсибоев И.М.

ТХВУ Докторантура (илмий ишлар) мактаби декани
ТХВУ Илмий тадқиқот этикаси кенгаши раиси

Сўровнома

Илмий тадқиқот этикасидан хабардорлик сўровномаси

https://docs.google.com/forms/d/1ubtfaYFbUOhDs_kjW-UFjdO7txn7eN_gjGsLQH8qRZw/edit

1-савол					
2-савол					
3-савол					
4-савол					
5-савол					
6-савол					
7-савол					
8-савол					
9-савол					
10-савол					

Мундарижа

Этика ва илмий тадқиқот этикаси

Илмий тадқиқот этикаси низоми,
кенгаши ва тамойиллари

ИТЭ тадқиқотчилар ва ташкилотлар
учун муҳимлиги

Таклиф ва мулоҳазалар

Савол ва жавоблар

Докторантура (илмий ишлар) мактаби

- **Илмий тадқиқотлар этикаси** дастлаб XX асрнинг 40-йилларида Нюрнберг ҳарбий трибунали томонидан тадқиқот иштирокчиларининг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш мақсадида "Нюрнберг кодекси"ни ишлаб чиқиш орқали муомалага киритилган.
- Кодекс, асосан, тиббиёт соҳасидаги тадқиқотларни бошқариш учун ишлаб чиқилган ва 1964 йилда қабул қилинган тиббий тадқиқотлар учун этика қоидаларини ўргатувчи Хелсинки декларациясининг асосига айланди.
- ***Илмий тадқиқот этикаси*** бу илмий тадқиқотни бошқарадиган, тадқиқотни маъсулиятини белгиловчи ва этика жиҳатдан ҳимояланган тарзда олиб боришни таъминловчи ахлоқий тамойиллар мажмуаси.

- Нацист шифокорлар ва тадқиқотчилар 1942 йилдан 1945 йилгача концентрацион лагерларда қамоққа олинган минглаб одамлар устида оғриқли ва даҳшатли тажрибалар ўтказдилар.
- Ушбу тажрибалар ғайриинсоний эди ва кўп ҳолларда травма, доимий ногиронлик ёки ўлимга олиб келди.
- Маҳбусларнинг иштироки ҳар доим мажбурий бўлган, чунки ҳеч қачон розилик сўралмаган. Иштирокчилар кўпинча озчилик жамоаларга, шу жумладан яҳудийларга, ногиронларга ва лўлиларга тегишли эди.

- ТХВУ ИТЭ кенгашига келиб тушган аризалар
 - Сўровнома саволларидаги камчиликлар ва хатоликлар
 - ИИВ ходимлари томонидан сўроққа тутилиш ҳолати
 - Динга ва сиёсатга алоқадор бўлган ноадекват саволлар

Нюрнберг кодексининг қисқача мазмуни

Тажрибада иштирок этадиган
Инсон ихтиёрий розилиги
олинади.

Тажриба ўрганишнинг бошқа
усуллари ёки воситалари
билан амалга оширилмайди.

Тажриба жамият ва давлат
манфаати учун самарали
натижалар бериши керак.

Тажриба ўрганилаётган
муаммони билиш асосида
шундай тузилган бўлиши
керакки, кутилаётган
натижалар эксперимент
хулосалари оқлайди.

Тажрибада жисмоний ва руҳий
азоб-уқубатлар ва
шикастланишларга йўл
қўйилмайди.

Инсон соғлиғи ва
саломатлигига зиён етказиши
мумкин бўлган (ўлим ҳолати
ёки шикастланиш) содир
бўлишига сабаблар мавжуд
бўлганда тажриба
ўтказилмаслиги керак.

WORLD MEDICAL ASSOCIATION DECLARATION OF HELSINKI Ethical Principles for Medical Research Involving Human Subjects

Adopted by the 18th WMA General Assembly, Helsinki, Finland, June 1964, and amended by the:

29th WMA General Assembly, Tokyo, Japan, October 1975

35th WMA General Assembly, Venice, Italy, October 1983

41st WMA General Assembly, Hong Kong, September 1989

48th WMA General Assembly, Somerset West, Republic of South Africa, October 1996

52nd WMA General Assembly, Edinburgh, Scotland, October 2000

53rd WMA General Assembly, Washington 2002 (Note of Clarification on paragraph 29 added)

55th WMA General Assembly, Tokyo 2004 (Note of Clarification on Paragraph 30 added)

59th WMA General Assembly, Seoul, October 2008

Илмий тадқиқот этикаси

WIUT

Қачон?

- Бирор-бир соҳага янгилик киритиш
- мавжуд билимларни ривожлантириш
- технологияни такомиллаштириш
- маҳсулот ёки хизмат сифатини ошириш
- янги хизмат турлари ва маҳсулотлар яратиш

Ким?

- руҳий носоғлом инсонлар
- ногиронлар
- етимлар
- балоғат ёшига етмаган болалар
- ижтимоий ночор аҳоли вакиллари
- турли миллат ва элатлар
- турли дин вакиллари

Нима?

- Маълумотлар махфийлиги
- Иштирокчилар ҳаётининг дахлсизлиги
- Қонуний ҳуқуқлари

Илмий тадқиқот этикаси низоми **WIUT**

- *Илмий тадқиқот этикаси низоми*
- Илмий тадқиқот ўтказиш учун этика муҳимлигини ҳисобга олган ҳолда, кўпгина халқаро ташкилотлар, уюшмалар, давлат идоралари, университетлар ва илмий текшириш институтлари илмий тадқиқот этикаси билан боғлиқ махсус қоида ва йўриқномалар низом шаклида амалиётга тадбиқ этилган.
- 1. Кириш
- 2. Илмий тадқиқотнинг таърифи ва таснифи
- 3. Томонларнинг масъулиятлари
- 4. Аризани кўриб чиқиш ва тасдиқлаш жараёни
- 6. Қарор қабул қилиш
- 7. Апелляция

А: Илмий тадқиқот иштирокчилари

- Иштирокчиларни жалб этиш ва рағбатлантириш тўғрисидаги декларация
- Иштирокчиларни розилигини олиш
- Иштирокчиларни ҳимоя қилиш

В: Тадқиқотнинг жойлашуви

- Хамкорликдаги илмий тадқиқот фаолияти
- Чет элда олиб борилган тадқиқотлар
- Илмий тадқиқот олиб бориш манзиллари

С: Маълумотларни ҳимоя қилиш ва кафолат

- Маълумотлар хавфсизлиги ва махфийлиги
- Кафолат

Иловалар

Илмий тадқиқот этикаси кенгаши

WIUT

- Давлат ташкилотлари
- Халқаро ташкилотлар
- Олий таълим муассасалари
- Илмий текшириш институтлари
- Нодавлат ташкилотлари
- Хусусий ташкилотлар

тадқиқотга жалб этилган инсонлар хавфсизлигини таъминлаш,

шахсий маълумотлар дахлсизлигини кафолатлаш,

инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоялаш,

тўпланган маълумот ва тадқиқот натижаларидан бошқа мақсадларда фойдаланишнинг олдини олиш,

тадқиқотга жалб этилган инсонлар ёки ҳайвонларга жисмоний, руҳий, ижтимоий ёки иқтисодий хатарларнинг олдини олиш

аризаларни кўриб чиқиш жараёнининг шаффофлигини таъминлаш,

уларга белгиланган муддатда расмий жавоб қайтариш,

кўриб чиқилган ишлар ва кенгаш хулосалари ҳисоботларини юргизиш,

мажлис баённомасини расмийлаштириш ва белгиланган муддатни сақлаб бориш

Илмий тадқиқот этикаси кенгаши

Кенгаш фаолияти

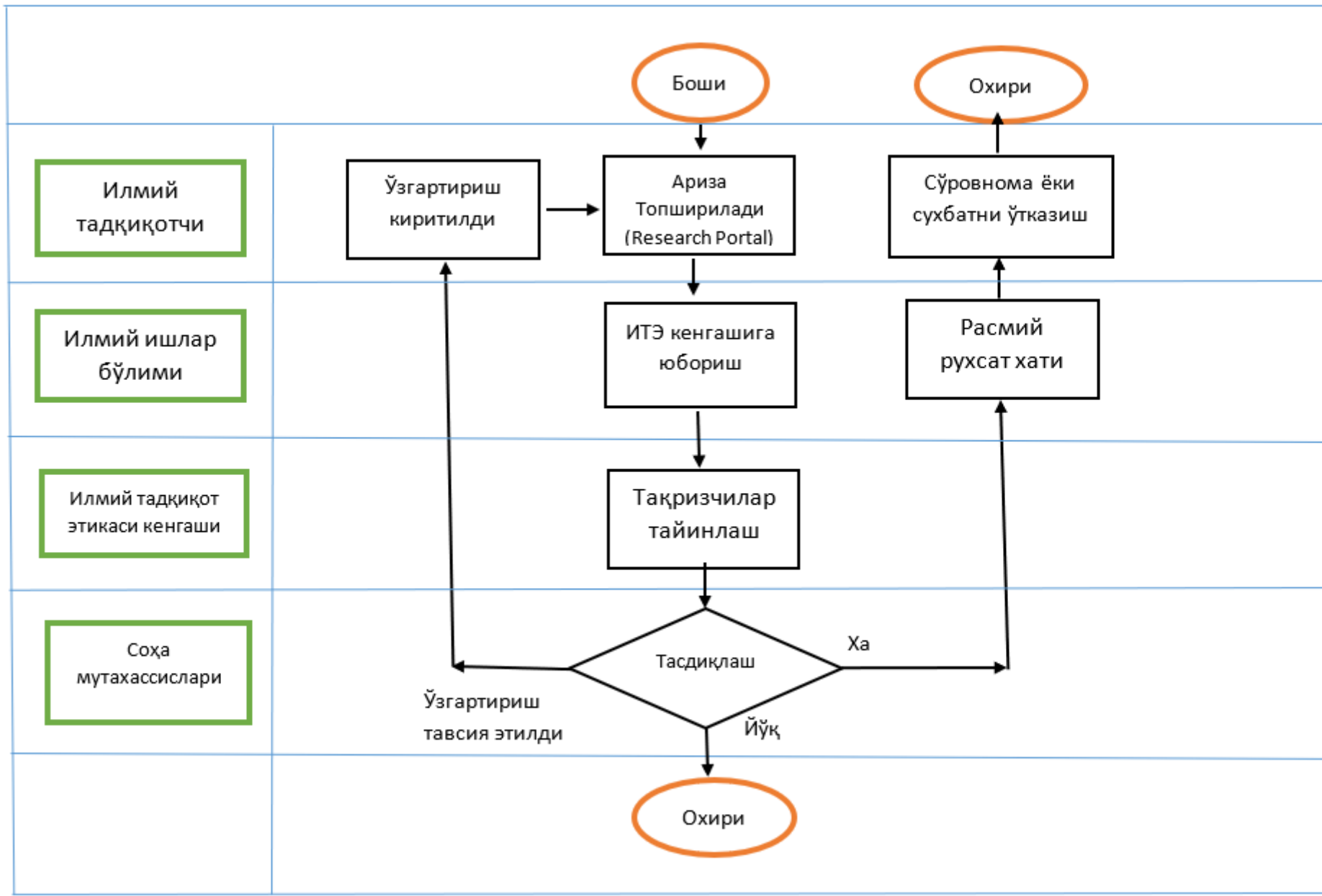
- Кенгаш фаолияти ҳомийлар, сармоядорлар, кенгаш аъзоларидан ташқари шахслар, мансабдор шахсларнинг аралашувидан мустақил бўлиши талаб этилади.
- Келиб тушган аризалар низом асосида кўриб чиқилади ва хулоса берилади.
- Манфаатлар тўқнашуви, шахсий адоватдан холи бўлишини таъминлаш ва профессионал ҳисобдорлик асосида иш юритилади.

Кенгаш аъзолари

Кенгашга тегишли соҳада узоқ йиллик тажриба, чуқур билим ва малакага эга, илмий ишнинг ахлоқий, илмий ва молиявий жиҳатларини баҳолай оладиган, тегишли хулоса бериш салоҳиятига эга бўлган, 3 нафардан кам бўлмаган тоқ сондаги, етук мутахассислар жалб этилади.

Кенгаш таркиби ва фаолият олиб бориш муддати ташкилот имкониятлари, ресурслари ва тартиб қоидалари асосида белгилаб қўйилади.

ТХВУда Илмий тадқиқот этикаси кенгашида аризани кўриб чиқиш жараёни

Илмий тадқиқот турлари

Илмий тадқиқот этикаси нуқтаи назаридан

1. Илмий тадқиқот олиб борилаётган муассаса доирасида этика кенгашидан ўтиши керак бўлган илмий тадқиқот ишлари.
2. Ҳамкор ташкилотлар этика кенгаши рухсати талаб этиладиган ишлар. Агар илмий тадқиқотга бошқа ташкилот ёки муассасалар ходимлари, маблағлари ва маълумотлари жалб қилинса, бундай ишлар мазкур ҳамкор ташкилотлар этика кенгаши тасдиғидан ўтиши талаб этилади.
3. Этика кенгашида кўриб чиқиш шарт бўлмаган илмий тадқиқот ишлари.

Илмий тадқиқот этикаси кенгашидан ўтиши керак бўлган илмий тадқиқот ишлари.

- Тадқиқотда инсон иштирокчилари мавжуд бўлса.
- Инсон органлари, танаси, жасади, тўқималари, биологик суюқликлари, эмбрионлари ёки ҳомилаларни ўз ичига олган тадқиқотлар.
- Жамоат жойларида инсонларни жалб қилиш орқали олиб бориладиган илмий тадқиқотлар (сўровнома ёки суҳбат ўтказиш)
- Маълумотлардан иккиламчи фойдаланишни ўз ичига олган тадқиқот (дастлаб тўпланган маълумотлардан бошқа мақсадда фойдаланиш)
- Инсон саломатлиги тўғрисидаги, ходимлар ва талабалар шахсий маълумотлари, компьютер рўйхатлари, банк маълумотлари (жисмоний шахсларга тегишли шахсий маълумотлар жалб қилинган бўлса).
- Сифатни таъминлаш бўйича тадқиқотлар ва тадқиқот саволига жавоб берадиган дастурни баҳолаш.

...

Илмий тадқиқот этикаси кенгашидан ўтиши шарт бўлмаган илмий тадқиқот ишлари

- Жисмоний шахслар билан мулоқот қилмасдан фақат очиқ маълумотлардан фойдаланган ҳолда жамоат жойларида амалга ошириладиган тадқиқотлар.
- Жамоат жойларида табиий кузатишни ўз ичига олган тадқиқотлар.
- Баҳолаш ва/ёки такомиллаштириш мақсадларида фойдаланиш учун сифатни таъминлаш бўйича тадқиқотлар (дастурни баҳолаш, ишлашни текшириш ва оддий таълим ва/ёки ташкилий талаблар доирасида синовдан ўтказиш).
- Тадқиқот саволлари мавжуд бўлмаган тадқиқотлар.
- Нашр этилган/оммага эълон қилинган адабиётларни кўриб чиқишга асосланган тадқиқот. Очиқ манба ёки бошқа тадқиқотчилардан олинган маълумотлар тўпламидан фойдаланган тадқиқотлар.
- Ҳар қандай идентификатор ёки идентификаторлар гуруҳисиз тақдим этилган маълумотлардан иккиламчи фойдаланишни ўз ичига олган тадқиқот.
- Консалтинг хизматлари, агар университет ҳомийлигида амалга оширилмаса.

Илмий тадқиқот этикаси тамойиллари

WIUT

<i>Ҳалоллик- хаққонийлик.</i>	<i>Объективлик.</i>	<i>Эҳтиёткорлик.</i>	<i>Очиқлик (шаффофлик).</i>	<i>Интеллектуал мулк</i>
<i>Махфийлик</i>	<i>Чоп этиш масъулияти</i>	<i>Илмий раҳбарлик масъулияти</i>	<i>Ўзаро ҳурмат</i>	<i>Ижтимоий жавобгарлик</i>
<i>Тенглик</i>	<i>Рақобатбардошлик</i>	<i>Қонунийлик</i>	<i>Инсон ҳуқуқлари</i>	<i>Ҳайвонлар ҳимояси</i>

Ўзбекистонда ИТЭ муҳимлиги

WIUT

- *ЎРҚ-547-Шахсда доир маълумотлар тўғрисида 02.07.2019*
- *2022 йил 1 январдан “Электрон ОАК” тизимининг жорий қилиниши доирасида замонавий талаблар асосида плагиат ҳолатини аниқлаш имконини берувчи янги ахборот тизими ишлаб чиқилиб, амалиётга жорий қилинди.*

- *Педиатрлар тадқиқотининг этика қўмитаси*
- *Журналистика ҳуқуқи ва касб этикаси*
- *Ўзбекистон журналистларининг касб этикаси **кодекси** (Ўзбекистон Журналистлари ижодий уюшмаси)*
- *Адвокатнинг касб этикаси қоидалари (Ўзбекистон Республикаси Адвокатлар палатаси)*
- *Тошкент Давлат Юридик Университетининг “Академик ҳалоллик ва тадқиқот этикаси кодекси”*
- *Тошкент Халқаро Вестминстер Университети “Илмий тадқиқот этикаси **низоми**” (Research Ethics Policy)*

ИТЭ муҳимлиги

1

2

3

4

5

БИЛИМ

Мавжуд билимларни ва илмий тадқиқотларни ривожлантириш мақсадларини илгари суриш.

ҲУРМАТ

Ўзаро ҳурмат ва адолат каби ҳамкорликда ишлаш учун зарур бўлган қадриятларни қўллаб-қувватлаш. Бу жуда муҳим, чунки илмий тадқиқотлар тадқиқотчилар ва гуруҳлар ўртасидаги ҳамкорликка боғлиқ.

МАЪСУЛИЯТ

Илмий тадқиқотчилар ўз ҳаракатлари учун жавобгарликка тортилишини таъминлаш. Кўпгина тадқиқотчилар давлат маблағлари томонидан қўллаб-қувватланишини инобатга олиб манфаатлар тўқнашуви, нотўғри хатти-ҳаракатлар ва одамлар ёки ҳайвонлар иштирокидаги тадқиқотлар бўйича қоидаларга амал қилиш ва ажратилган маблағларни тўғри сарфланишини таъминлаш учун зарур.

ХАВФСИЗЛИК

Тадқиқот иштирокчиларига зарар етказмаслик тамойили каби муҳим ижтимоий ва ахлоқий қадриятларни қўллаб-қувватлаш.

ИШОНЧ

Жамиятда илмий тадқиқотларга бўлган ишончни мустаҳкамлаш. Иштирокчилар илмий тадқиқотни қўллаб-қувватлаши ва молиялаштириши учун улар бунга ишонишлари керак.

ИТЭ муҳимлиги

Халқаро журналларда ИТЭ

WIUT

Тасдиқ

- ИТЭ кенгашида кўриб чиқилганми?
- ИТЭ кенгаши тасдиғи олинганми?

Маълумотлар

- Фойдаланилган маълумотлар ҳаққонийлиги ва тўғрилиги
- Материаллар, жиҳозлар, жараёнлар ва маълумотлардан тўғри фойдаланилганлиги

Плагиаризм

- Мақолада бошқа муаллифлар ишларидан фойдаланилганлиги ва ихтибос келтирилганлиги
- Фойдаланилган материаллар, жадваллар ва расмларни ўзгартиришга муаллифлардан розилик олинганлиги

Чоп этиш

- Айна вақтга илмий мақола бошқа нашрларга топширилмаганлиги
- Ушбу мақоладаги янгиликлар аввал чоп этилмаганлиги
- Ўзингизни аввалги мақолаларингизга меёрдан ортиқ ихтибослар келтирилганлиги

Муаллифлик ҳуқуқи

- Хаммуалифларни жойлашиш тартиби тўғри танлангани
- Хаммуалифларнинг розилиги ва хабардорлиги
- Хаммуалифларнинг мақолага қўшган хиссаси

Манфаатлар тўқнашуви

- Мақолада олинган илмий янгиликларда ва мақола ёзиш жараёнида бевосита ёки билвосита таъсир кўрсатадиган молиявий, шахсий, ижтимоий ёки бошқа манфаатлар тўқнашувига йўл қўйилмаганлиги

Муаммо	Изоҳ
Иштирок этиш ихтиёрийлиги	Иштирокчиларингиз исталган вақтда тадқиқотга кириш ёки ундан воз кечишлари мумкин.
Таништириш	Иштирокчилар қўшилишга рози бўлишлари ёки рад этишларидан олдин тадқиқотнинг мақсади, афзалликлари, хавфлари ва молиялаштириш манбаларини билишлари керак
Аноним	Сиз иштирокчиларнинг шахсини билмайсиз ва шахсий маълумотлар йиғилмайди.
Махфийлик	Сиз иштирокчилар кимлигини биласиз, лекин бу маълумотларни бошқаларга тарқатмайсиз. Сиз шахсни идентификациялаш мумкин бўлган маълумотларни бошқа ҳеч ким бошқа маълумотлар билан боғлаб бўлмаслиги учун анонимлаштирасиз.
Химоялаш	Жисмоний, ижтимоий, психологик ва бошқа барча турдаги зарарлар мутлақ минимал даражага туширилади.
Натижалар	Ишингизда плагиат ёки тадқиқотнинг нотўғри хатти-ҳаракатлари йўқлигига ишонч ҳосил қиласиз ва натижаларингизни тўғри кўрсатасиз.

Misollar

- Сўровнома
- Сўровнома иштирокчисининг жинси:

- Профессор А. Ўзбекистонда ёшларни (18-22 ёш оралиғида) спиртли ичимликларга бўлган муносабати ва истеъмол қилиш одатлари ҳақида тадқиқот ўтказмоқчи.
 - Сўровнома/суҳбат
 - Тадқиқот натижаларини чоп этиш

1. Халқаро ИТЭ талабларини ўрганиш ва амалиётга қўллаш имкониятларини кўриб чиқиш;
2. ИТЭ борасида Ўзбекистон қонунчилигини пухта ўрганиш ва зарурат бўлса тегишли ўзгартиришлар киритиш;
3. Тегишли ташкилот ва муассасаларда илмий тадқиқот этикаси низомини ишлаб чиқиш (соҳалар кесимида) ва амалиётда қўллаш;
4. Илмий тадқиқот этикаси кенгашини ташкил этиш ва фаолиятини назорат қилиш;
5. ИТЭ мавзусида тадқиқотчилар учун семинар-тренинглار ташкил этиш.

1. Рихсибоев И. М. ва Мухаммаджонова Л.А. Ўзбекистондаги илмий тадқиқот этикаси. “Илм-фан ва инновацион ривожланиш”, №5, 40-46 бетлар, 2020 йил.
2. Журналистика ҳуқуқи ва касб этикаси: Фан дастури // Адвокатнинг касб этикаси қоидалари, Ўзбекистон Республикаси Адвокатлар палатасининг II Конференциясининг 2013 йил 27 сентябрдаги қарори. – Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги. – Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети[Электрон манба]. – URL: <http://uzswlu.uz/media/a0fbde92-6ecc-5ce8-469d-f5c25338ccf7.pdf/>
3. Ислохотлар даврида оммавий ахборот воситалари: ахборот трансформацияси ва касб этикаси муаммолари. – Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги [Электрон манба]. – URL: https://www.minjust.uz/uz/library/own_publications/98022/?INVERT=Y
4. Мухаммаджонова Л.А. Давлат хизматчиси этикаси ва имижиси.– Т.: Университет, 2017. – 185 б.
5. Педиатрлар тадқиқотининг этика қўмитаси. Тадқиқот ахлоқ қўмиталари: “Қарши” ва “бетараф” фикрлар [Электрон манба]. – URL: <https://studiorespect.ru/uz/komitet-po-etike-ped-issledovaniya-komitety-po-etike-nauchnyh-issledovaniy.html>
6. Ўзбекистон журналистларининг касб этикаси кодекси // Ўзбекистон Журналистлари ижодий уюшмаси. – 2019 [Электрон манба]. – URL: <https://journalist.uz/n/7802>
7. Двойнин А.М. Этический аспект университетских научных исследований в области педагогики // Вестник Омского государственного педагогического университета. – 2019 [Электронный ресурс]. – URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/eticheskiy-aspekt-universitetskih-nauchnyh-issledovaniy-v-oblasti-pedagogiki>
8. Ethical principles for medical research involving human subjects //World medical association declaration of Helsinki 1974, updated in 64thWMA General Assembly, Fortaleza, Brazil, October 2013[Electronic resource]– URL: <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-helsinki-ethical-principles-for-medical-research-involving-human-subjects/>
9. Resnik D.B. What is Ethics in research and why is it important? – 2015 [Electronic resource]– URL: <https://www.niehs.nih.gov/research/resources/bioethics/whatis/index.cfm>
10. Ўзбекистонда хорижий тиллар// Электрон журналида материал чоп этиши этикаси[Электрон манба]. – URL: [https://journal.fledu.uz/uz/etika-qoidalari/\(мурожаат санаси: 10.12.2020\).](https://journal.fledu.uz/uz/etika-qoidalari/(мурожаат санаси: 10.12.2020).)

Фойдаланилган адабиётлар

WIUT

11. Аламасов В., Мамадалиев Ш. Илмий тадқиқот: методология, методика, ижодиёт. – 2015 [Электрон манба]. – URL: http://akadmvd.uz/wp-content/uploads/2015-oq-ilmiy_tadqiqot_alemasov-uz.pdf/
12. Харламов В.Э., Харламова Т.М. Этика научного исследования: зарубежный опыт // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 5-2. – С. 402-405[Электронный ресурс]. – URL: www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=33890/
13. Комитеты по этике научных исследований [Электронный ресурс]. – URL: www.eupati.eu/ru/клинические-исследования-и-испытани/комитеты-по-этике-научных-исследований/
14. 2019–2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий Университетида талаб юқори бўлган малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июнь ПҚ-4358-сонли қарори // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 19.06.2019 й., 07/19/4358/3308-сон[Электрон манба]. – URL:<https://lex.uz/docs/4380624/>
15. Bhandari, P. (2022, May 07). *Ethical Considerations in Research | Types & Examples*. Scribbr. Retrieved November 26, 2022, from <https://www.scribbr.com/methodology/research-ethics/>
16. <https://www.ijo.in/article.asp?issn=0301-4738;year=2017;volume=65;issue=6;spage=429;epage=432;aulast=Sengupta>
17. Toshkent Davlat Yuridik Universitetining akademik halollik va tadqiqot etikasi kodeksi [qsyexkabnq31_12_06_26_09.pdf](https://www.tsul.uz/qsyexkabnq31_12_06_26_09.pdf) (tsul.uz)

Саволлар ва муҳокама